

JAROSLAV LOPOUR / 5. 9. 2016

Nezbedný bakalář – pozadí vzniku a uvedení filmu

Renesanční komedie Otakara Vávry *Nezbedný bakalář* podle povídek Zikmunda Wintera je jedním z mála komediálních filmů, které byly premiérově uvedeny v těsně poválečném období. Diváci v záplavě válečných dokumentů, filmů a dramát i thrillerů odehrávajících se v době okupace vděčně přijali rozvernou, z části i smutnou, komedii o soužení svobodomyšlného a bohémského bakaláře Jana s omezenými a lakotnými měšťany rakovnickými za vlády císaře Rudolfa II. V pražských premiérových kinech *Metro*, *Sevastopol* a *Světazor* se film udržel celých dvanáct týdnů a od premiéry 6. září 1946 do konce 80. let jej na 17 749 představeních zhlédly 3 126 835 diváků. Zásahu na tom má i vyvrážený a temperamentní výkon herce a spoluautora filmu Zdeňka Štěpánka.

Dne 14. ledna 1941 měla v Prozatímním divadle, tehdy činoherní scéně Národního divadla, premiéru hra Zdeňka Štěpánka *Nezbedný bakalář* podle stejnojmenné novely Zikmunda Wintera z roku 1883. Hra se dočkala v režii Aleše Podhorského celkem padesáti osmi repríz a hrála se do 28. září 1941. Úspěch této hry chtěli využít Zdeněk Štěpánek, Otakar Vávra a výrobní společnost Nationalfilm a vyrobit podle obou námětů celovečerní film. V roce 1940 zpracoval námět do filmové povídky Josef Neuberg. Další libreto v červenci dokončil Zdeněk Štěpánek. Roku 1941 Štěpánek a Vávra napsali i definitivní scénář. Filmu byla věnována během této doby značná pozornost v tisku a v únoru 1941 navštívili kvůli přípravám Vávra a architekt Jan Zázvorka rakovnické Městské muzeum. S natáčením se mělo začít již v březnu 1941. Projekt s rozpočtem pěti milionů byl tehdy ještě inflací nezdevalvovaných korun pro vysoké náklady – mělo se jednat o český nejnákladnější film – zamítnut. Režisér Otakar Vávra později na první pokus natáčení vzpomínal takto:

„Se Zdeňkem Štěpánkem jsme napsali filmovou povídku jeho hry [...] podle povídek Zikmunda Wintra *Nezbedný bakalář* a *Peklo*. Uzavřeli jsme smlouvu s Karlem Feixem, ale rozpočet byl příliš velký pro malou produkci Nationalfilmu. Napsal jsem tedy scénář podle překrásné novely Zikmunda Wintra *Rozina sebranec* a dohodl jsem se na realizaci s Milošem Havlem v Lucernafilmu.“ [1]

Ovšem v těsně poválečné době Vávra tvrdil, že „dřívější scénář o hladových žácích a ‚naobědvaných‘ měšťanech [...] byl zakázán [...]. Je tedy patrné, že v těchto nepolitických filmech z české historie bylo velmi mnoho politického, co Němcům vadilo.“ [2]

Pravdou ovšem je, že ve scénáři z roku 1941 jsou přeškrtnuty dialogy, které mohly vadit tehdejší cenzuře (a které zůstaly v poválečném zpracování), promluvy o svobodě, novém světě anebo o zradě.

Důvod, proč *Nezbedný bakalář* vznikl ihned po osvobození, Vávra vysvětloval takto: „Sáhli jsme po něm teprve ve znárodněné kinematografii v roce 1946, hlavně z toho důvodu, že to byl jediný hotový scénář, který byl právě k dispozici. Proto jsem na film dostal veškeré potřebné finanční prostředky.“ [3] Ovšem jak uvidíme, film *Nezbedný bakalář* málem nevznikl ani v zestátněném filmu, pro nějž byl v těsně poválečném období také velmi nákladný a náročný. Ač Vávra tvrdil, že jen díky státní výrobě mohl tento snímek realizovat, ve skutečnosti byl *Nezbedný bakalář* stejně jako pro soukromou, tak i pro novou zestátněnou kinematografii „velké sousto“.

Sbor zplnomocněnců Československé filmové společnosti několikrát jednal, jestli vůbec snímek natočit. Během listopadu 1945 se zplnomocněnci rozhodli „podrobit revisi rozhodnutí o natáčení [...] pro jeho přílišnou nákladnost a pro to, že zablokuje na dlouho ateliery.“ [4] Na schůzi z prosince vedoucí výrobního kolektivu Karel Feix podal obšírný výklad o přípravách, investicích, snižování nákladů a stavěcích dnů a také o sražení původního rozpočtu z téměř 21 000 000 na 19 000 000 korun. Poté proběhla velká diskuze o tom, „zda by nebylo vhodnější natočit místo ‚*Bakaláře*‘, který nic dnešku neříká, ‚*Jana Roháče*‘.“ [5] O týden později opět Karel Feix podal obsáhlé vysvětlení o tomto projektu. Následovala téměř tříhodinová rozprava, po které bylo povoleno filmu překročit rozpočet o dva miliony korun, pokud přetrvají obtíže v dodávání elektrického proudu. Feix se zavázal, že jeho další filmy budou vyráběny

průměrně jen za částku sedmi milionů. Navíc se kvůli vyhořelým hostivařským ateliérům musely uvolnit radlické ateliéry a sovětskou produkcí i barrandovské ateliéry. Za projekt se postavil a obhajoval jej také přednosta státní dramaturgie na Ministerstvu informací Jiří Mařánek:

„Pro realizaci tohoto filmu mluví zejména okolnost, že mezi náměty chmurného ladění z doby okupační a válečné je to zatím jediná látka charakteru veseloherního, která mohla být zařaděna bez nebezpečí ohrožené úrovně. Zároveň pak byly [...] z podstatné části vykonány přípravy, kostymy přivezeny z Vídně a z Mnichova a provedeny investice, aby k jeho dokončení došlo již na jaře.“ [6]

I přes nadmíru vysoké náklady byla realizace *Nezbedného bakaláře* nakonec schválena. Rozpočet byl v lednu 1946 stanoven na vysokou částku dosahující 22 000 000 korun. Po úsporách a vynechání některých scén ze scénáře se film podařilo natočit za o dost nižší, ale stále horentní sumu 17 500 000 korun. Výroba se nejprve vypořádala s Nationalfilmem v likvidaci, během listopadu a prosince 1945 si vyžádala mimo jiné smlouvy týkající se autorských práv se scenáristou a režisérem Otakarem Vávrou, se Zdeňkem Štěpánkem a se spolkem českých spisovatelů Máj, který spravoval práva po Zikmundu Winterovi. Barrandov za autorská práva Nationalfilmu zaplatil 70 000. Během příprav na podzim 1945 se plně projevil perfekcionalismus režiséra Otakara Vávry:

„Chtěl jsem ten film propracovat tak dokonale jako *Rozinu sebrance*. Ale v téhle těsně poválečné době to nebylo tak snadné. Především nebyly látky na historické kostýmy. Vzpomněl jsem si na kostýmy z Pabstova *Paracelsa* ze stejné doby a požádal jsem vedoucího výroby Bohumila Šmídu, aby zajel do Berlína [sic!] a podíval se, jestli tam ty kostýmy ještě jsou. Vymlouval mi to, kde by to mohl hledat v úplně rozbombardovaném Berlíně [sic!]. Ale já jsem na tom trval, aby to zkusil. Tak tedy odjel a ten dům s kostýmy zůstal náhodou stát. Přivezl je a mohli jsme filmovat.“ [7]

Ještě v prosinci 1945 navštívil kvůli předběžným studijním pracím Vávra s Janem Rothem, Janem Zázvorkou a Zdeňkem Štěpánkem znovu rakovnické muzeum a archiv, aby kopie historických rakovnických staveb mohly být postaveny v barrandovských ateliérech. Výroba ve skupině Karla Feixe tedy mohla začít. Dne 2. ledna 1946 se na Barrandově uskutečnil první stavěcí den a první filmovací den 23. ledna 1946.

Nezbedný bakalář se stal po Průlomu a dramatu V horách duní třetím samostatným filmem zestátněné výroby. V Barrandovských ateliérech byl film od 2. ledna do 7. června v halách I, II a VI. Na barrandovském pozemku se začaly stavět exteriérové stavby města Rakovníka 25. dubna, natáčení v nich začalo 14. května a po dalších stavbách pokračovalo znovu až od 1. do 10. a 23. července. Některé exteriéry vznikly v Praze na Starém Městě a Staroměstském náměstí před chrámem Týnským chrámem a v okolí Rakovníka. Synchron proběhl v radlických ateliérech od 13. do 19. července a míchačky 1. srpna ve studiu Evropa.

Kromě poválečného nedostatku byl štáb režiséra Otakara Vávry nucen vytvářet zimní ateliérové a exteriérové scény na jaře a v létě, navíc se představitel hlavní role a autor scénáře Zdeněk Štěpánek musel během natáčení obhajovat před Disciplinární komisí a před Mimořádným lidovým soudem za své chování za okupace (nakonec byl prohlášen za nevinného a osvobozen v plném rozsahu), což se nepříznivě odrazilo na jeho psychice, ale nikoliv na hereckém výkonu. V tomto snímku se objevilo pro Vávrovu tvorbu nezvyklé množství dětských postav – bakalářových žáků – obsazených začínajícími herci (Josef Vinklář, Vlastimil Brodský, Bohumil Bezouška nebo Jaroslav Mareš) a chlapeckým sborem Schola contorum Miroslava Venhody.

Státní výroba filmů podala titul Filmové cenzuře při Ministerstvu informací a 6. srpna ho Cenzurní sbor jednomyslně schválil k veřejnému promítání jako mládeži přístupný. Předpremiéra filmu *Nezbedný bakalář* se odehrála v rakovnickém kině Vlast 5. září 1946, tedy den před tou pražskou. V srpnu 1946 byl snímek uveden na Festivalu československého filmu v Mariánských Lázních a Karlových Varech. *Nezbedný bakalář* byl vyslán též na I. Mezinárodní filmový festival v Cannes probíhající na přelomu září a října.

Aprobační komise pro schvalování českých filmů při Ministerstvu informací aprobovala film *Nezbedný bakalář* v prosinci 1946 a udělila Otakarovi Vávrovi I. prémii za filmovou režii v hodnotě 40 000 korun, Vávrovi a Zdeňku Štěpánkovi II. prémii 10 000 za filmový scénář, Jiřímu Srnkovi I. prémii 50 000 se zvláštním uznáním za filmovou hudbu, Janu Rothovi I. prémii 35 000 za filmovou fotografii a Janu Zázvorkovi prémii 10 000 korun za architekturu. Uznání za velmi dobrou práci se dostalo Josefu Zavadilovi za zvuk a Antonínu Zelenkovi za střih. Nakonec byl filmu udělen predikát „umělecky hodnotný film“.

Režisér Otakar Vávra na tento film po jeho uvedení zanevřel, protože podle jeho názoru jej diváci odmítli:

„U diváků však film neměl velký úspěch. Divadelní hra i scénář vznikly v zoufalé době nacistického útlaku, čišela z nich ponurá, tragická atmosféra, plná pesimismu. [...] Byl to nádherný námět, ale přišel na plátna v době, kdy se lidé nechtěli dívat na zoufalé opilce a malé výtržníky. Potřebovali úsměvy a optimismus do svého nového svobodného života, na který čekali tolik let. Film se tedy minul s divákem, přišel do jiné doby.“ [8]

Vysoká návštěvnost a velký počet představení tohoto filmu, jak jsme zmínili v úvodu, však vypovídají o opaku. *Nezbedný bakalář* byl ke všemu prodán v roce 1946 do Dánska, 1947 do Bulharska a Jugoslávie, 1948 do Rumunska, 1950 do USA a roku 1953 do Polska. [9]

Když pomineme zprávy, které o snímku *Nezbedný bakalář* vyšly při přípravách k natáčení na přelomu let 1940 a 1941, i jemu se dostalo publicity – jako filmu, jehož námět Němcům „vadžil“ – až při jeho poválečné realizaci. Jan Wenig sliboval, že „Vávřuv ‚Nezbedný bakalář‘, [...] poskytne [...] příležitost k vytvoření velkolepé podívané.“ [10] Další odhad byl už ve svých závěrech střízlivější:

„Předvedení je očekáváno s nesporným zájmem [...] k jeho poslednímu dílu [*Rozina sebranec*], jež vzbudilo mnoho námitek a poplachu, má své kořeny rovněž v době útěku od současnosti a nebude snad ještě ani přechodem k skutečným historickým filmům, jichž se co nevidět jistě také dočkáme. [...] K sociálnímu motivu přihlíželi [...] při zpracování [...] povídky ve scénář především.“ [11]

Pro kritiky se *Nezbedný bakalář* stal jen dalším filmem bez vztahu k tehdejší současnosti. Podle Jaroslava Brože bylo

„ideového zaměření [historické fresky], poněkud rozpačitého tam, kde má v závěru řešit konflikt svobodomyšlného a sociálně cítícího člověka se světem měšťácké hlouposti, hamižnosti a pokrytectví. [...] Natočená ne ze žhavé potřeby doby, nýbrž jako východisko z nouze [...]. Bez dostatečně výmluvného vztahu k době ztrácejí však takové filmy svou sociální funkci a stávají se zatím zbytečným přepychem.“ [12]

Oldřich Kautský byl téhož názoru: „Tento film měl být natočen již za doby protektorátu. [...] Avšak každé umělecké dílo vyzní jinak v jiném času a prostoru. [...]

Po ideové a dramatické stránce nevytvořili jsme tedy ani tentokrát velké dílo.“ [13] Ač byl po osvobození do scénáře *Nezbedného bakaláře* zakomponován silnější sociální motiv, pro tehdejší kritiku byl bez vazby s dneškem stále nedostačující. [14] První filmy vyrobené zcela v režii státního filmu – ale podle protektorátních námětů – stále kritika nemohla akceptovat jako díla nové doby. Dnes však můžeme bez ideologických předsudků film ocenit nejen za své filmové kvality, za humanistické poselství a za výkon Zdeňka Štěpánka, ale v neposlední řadě i za jako vždy precizní režii Otakara Vávry a za výraznou hudbu Jiřího Srnky.

Nezbedný bakalář (ČSR 1946), režie: Otakar Vávra, scénář: Zdeněk Štěpánek, Otakar Vávra, kamera: Jan Roth, hudba: Jiří Srnka, střih: Antonín Zelenka, hrají: Zdeněk Štěpánek, Vlasta Matulová, Otomar Korbelář, František Smolík, František Kreuzmann, Míla Pačová, Saša Rašilov, František Roland, Jaroslav Vojta ad. 92 min.

Poznámky:

[1] Vávra, Otakar, *Podivný život režiséra*. Praha: Prostor, 1996, s. 131. „Podle povídek Zikmunda Wintra *Peklo* a *Nezbedný bakalář* napsal Zdeněk Štěpánek divadelní hru a já jsem z ní pak vytvořil filmový scénář. Pro malou kapitalistickou produkci byl příliš nákladný, ale hned po osvobození v roce 1946 jsem jej realizoval. [...] Tehdy jsme jej nemohli natočit pro nedostatek finančních prostředků Nationalfilmu.“ Vávra, Otakar, *Zamyšlení režiséra*. Praha: Panorama, 1982, s. 120, 121, 158 a 159.

[2] Vávra, Otakar, O český historický film. *Filmová práce* 1, 1945, č. 26 (15. 12.), s. 3.

[3] Vávra, Otakar, *Zamyšlení režiséra*. Praha: Panorama, 1982, s. 158. Srov. Týž, *Podivný život režiséra*. Praha: Prostor, 1996, s. 144.

[4] Národní filmový archiv, fond Československá filmová společnost, karton R10/AI/6P/3K, Rozhodnutí, usnesení a příkazy se schůze sboru zplnomocněnců, 26. 11. 1945 (nezpracováno).

[5] Národní filmový archiv, fond Československá filmová společnost, karton R14/BII/1P/1K, Rozhodnutí, usnesení a příkazy ze schůze sboru zplnomocněnců, 10. 12. 1945 (nezpracováno).

- [6] Národní archiv, fond Ministerstvo informací, karton 198, inventární číslo 214, Zpráva státní filmové dramaturgie, 23. 11. 1945.
- [7] Vávra, Otakar, *Podivný život režiséra*. Praha: Prostor, 1996, s. 144. Neuvěřitelnou anabází kvůli tři sta kostýmům pro komparzisty od firmy Saunweber z rozbombardovaného Mnichova (tedy nikoliv z Berlína) a třiceti dobovým oblekům pro hlavní role od vídeňské firmy popisuje obšírně ve svých pamětech Bohumil Šmída, který měl na filmu hospodářský dohled, a celou ji absolvoval. Viz Šmída, Bohumil, *Jeden život s filmem*. Praha: Mladá fronta, 1980, s. 83–86.
- [8] Názor na tento film Vávra změnil, až když se na něj podíval po třiceti letech znovu – a uznal jeho kvality. Vávra, Otakar, *Zamyšlení režiséra*. Praha: Panorama, 1982, s. 158, 159.
- [9] Všechny zdroje viz Lopour, Jaroslav, *Filmy soukromých výroben v zestátněné kinematografii. Roztočené a nedokončené protektorátní projekty a jejich osudy po roce 1945*, Brno: Masarykova univerzita, 2015, s. 105–110, 115–136, 153–154, 157–158.
- [10] Wenig, Jan, Ohlížíme se po roce 1945. *Kino 1*, 1946, č. 4 (25. 1.), s. 52–53.
- [11] Lidská komedie v historickém rouchu. Lidé a lidičky z „Nezbedného bakaláře“. *Filmová práce 2*, 1946, č. 16 (20. 4.), s. 3.
- [12] Brož, Jaroslav, Winter – Štěpánek – Vávra. „Nezbedný bakalář“ – druhý český film festivalového pořadu. *Filmová práce 2*, 1946, č. 33 (17. 8.), s. 4.
- [13] Kautský, Oldřich, Úskalí tvorby a rozumu. *Filmová práce 2*, 1946, č. 37 (14. 9.), s. 6.
- [14] „Jestliže dáme [...] historickému filmu vedle [...] technických předpokladů napříště i závažnější a dnešnímu budovatelskému úsilí [...] odpovídající ideové zaměření, můžeme být s vývojem našeho filmu spokojeni.“ –rv–, K premiéře „Nezbedného bakaláře“. Režisér O. Vávra a český historický film. *Filmová práce 2*, 1946, č. 36 (7. 9.), s. 6.